

דברים עם מוטקה

מראיין: ישראל רוזנסון

בשנת תשס"ב סיים מר מרדכי קורן (מוטקה) סגן ראש המכללה באופן רשמי את עבודתו (באופן רשמי! מעשית אנו מקווים ליהנות מחכמתו וניסיונו לזמן רב!) ויצא לגמלאות. עורכי ביטאון המכללה 'דרך אפרתה' ראו לנכון להציג ריאיון עמו, כדי לשקף, ולו על קצה המזלג, את עיקרי תורתו החינוכית ולפתוח צוהר לאישיותו החינוכית. הריאיון ערוך על ידי חבר קרוב 'ממערץ' מובהק של מוטקה, ועל כן לא פלא שנימת הריאיון היא אישית ומלאת חיבה והערכה, שלא כמקובל בריאיון, האמור להיות אובייקטיבי.

ישראל: כולנו יודעים כמה עמוק הקשר בינך ובין אפרתה. בלי לפגוע במפעליך האחרים, אצל רבים מאתנו כשאומרים 'אפרתה' חושבים 'מוטקה', ולהיפך. ובכל זאת, אנחנו צעירים, והשורשים לא תמיד ידועים. ספר בבקשה משהו על הירקמות הקשר בינך לבין אפרתה.

מוטקה: ללא ספק, אפרתה אצלי היא השיא, אך עברתי בחיי דרך כמה מסגרות חינוכיות, דומני שזה עניין חשוב, שאדם ירכוש ניסיון מגוון מכל מקום, יש מן הסמליות שמעגל עבודתי התחיל באפרתה.

בשנת 1957 חיפשתי מקום עבודה. פניתי באקראי למי שהיה אז מנהלו של הסמינר, ד"ר יוסף ולק, במטרה לעבוד כמדריך בפנימייה. כיוון שהדבר היה כרוך במגורים במקום לא יכולתי להיענות. לא שיערתי אז שאחזור לאפרתה, אך, בחיים, כמו שאמר פעם שר מפורסם, מעגלים נסגרים. ירדתי דרומה לבאר שבע ושם התחלתי את עבודתי החינוכית בבית ספר יסודי. לאחר מספר שנים עברתי לפרוודור ירושלים בית שמש, ושירתי שם כמנהל בית ספר.

ישראל: נראה, שחוץ מגגנת שימשת בכל התפקידים בשטח. אבל יש לשער, שרכשת ניסיון גם בגיל הרך דרך המשקפיים של ההדרכה הפדגוגית באפרתה.

מוטקה: ב-1967 נתבקשתי על ידי ד"ר אברהם זלקין, שהיה אז מפקח על הכשרת מורים, לשרת כמנהל במדרשה למורים בבית הכרם. לימים נסגר אותו מוסד, ונתבקשתי על ידי מר שמואל שחרור ז"ל, מנהל סמינר אפרתה דאו, לשמש מורה לפסיכולוגיה בסמינר, ומאז ועד לרגעים אלו שאתה מראיין אותי — אני ואפרתה צמודים זה לזה.

ישראל: כיוון שאינני מתיימר להיות מראיין אובייקטיבי, ארשה לעצמי לומר 'צמודים באושר'. אני מבקש להזכיר, שהיית במשך התקופה הזו גם סגן מנהל ואף מנהל בשנים מסוימות! האם תוכל לספר בצמצום על עיקרי ניסיוןך בתקופה הארוכה הזאת?

מוטקה: הדבר המרשים אותי ביותר מאז היותי מורה צעיר במכללה (או סמינר), הוא שנפל בחלקי לעבוד עם האריות שבחבורה. אזכיר את המדריכים הפדגוגיים הוותיקים — אליעזר נוסבאום, אסתר וגשל, יוכבד סגל (בעלת 'כה עשו חכמינו'), טוביה כהנא, שלמה גולדשמידט ואליעזר זליגמן, ותיבדל לחיים ארוכים לאה חובב. העבודה עמם הייתה חוויה בלתי נשכחת, אך כיוון שאתה רוצה לקחים, אציין כי הדמויות הללו סימנו עבורי את משקל היתר שהעניקו לאישיות התלמידה. בגלל קוצר המצע לא אוכל לספר על כל אחד ואחד, אדגיש רק כי בנוסף לתפיסת עולם מקצועית מגובשת ידעו להסב את תשומת הלב לאדם. אישיות התלמידה היא העיקר. תהליך ההכשרה פונה בראש ובראשונה לאישיות!

ישראל: מעניין, כמראיין ציפיתי שתתן לי רשימת עקרונות, ובמקום זאת מספר לי על אנשים! בעצם במחשבה שנייה כיוון שאינך זור לי איני מתפלא על כך! אך אולי בכל זאת, קצת עקרונות, משהו יותר מושגי.

מוטקה: לא אתחמק מדיון מקצועי וניגע בכך בהמשך, בינתיים בכוחות משותפים אנחנו מעמידים עיקרון פשוט מאוד, שממנו מסתעף הכול. ההכשרה מובילה לאדם! בכל המשמעות העמוקה והרחבה של המושג. ואם אתה חפץ בשפה קצת יותר מושגית הפגישה עם אנשי המופת (לא בהכרח מכון מופ"ת!) שהזכרתי, עזרה לי למצוא את מרכז הכובד בין גורם ההשכלה, גורם המיומנויות, והגורם האנושי. במרכז הכובד הזה נמצא האדם!

גם בלימודי בבית הספר לחינוך באוניברסיטת ירושלים וגם בחוגים המקצועיים (תנ"ך, היסטוריה וחינוך) הזדמן לי להכיר אנשי שם, ונרמה לי שמה שמשך בהם היה לא רק המוניטין שלהם אלא אישיותם המיוחדת. למשל פרופ' בנימין מזר ז"ל, שהצטיין ביחס האנושי החם והמיוחד לתלמידיו; פרופ' פרנקנשטיין ז"ל, בעל פרס ישראל לחינוך, שאת דאגתו למה שאנו מכנים 'טעוני טיפוח' אני מעריץ. הייתה אולי מחלוקת בקשר לקונספציה, אבל האישיות הייתה מדהימה, וזה כלל הרבה דוגמה אישית.

ישראל: ברשותך, נעבור עתה לשאלה כללית, שאלה הנוגעת לחינוך הממלכתי דתי. מפרספקטיבה זו של זמן ומתוך ניסיון כה רב איך אתה משקיף על מצבו של החינוך הממלכתי דתי? מהן בעיות היסוד שלו, מהם הגורמים המכתיבים את התפתחותו? איך הוא צריך להיראות? אל תהסס לציין שגיאות שנעשו בעבר, היום כבר איש לא יכעס עליך!

מוטקה: לא נעים, אבל אפתח במשפט של ביקורת. כשנכנסתי למערכת בסוף שנות החמישים חשתי גאווה עצומה גאות יחידה במלוא מובן המילה. השילוב בין מהויות היסוד של הציונות-הדתית, או אם תרצה של 'תורה ועבודה', היה מוצלח ביותר והיווה מקור השראה. החינוך כיוון למעורבות בכל תחומי החיים. עקבנו בגאווה אחרי התפתחויות כמו הופעת אוניברסיטת בר-אילן והתקדמות בשילובן של דמויות דתיות בכל תחום בחיי העם והחברה.

ככל שחלפו השנים הרגשתי, ואני אומר: לדאבוני, פחות גיבוי. הרעיונות שדגלנו בהם ודרכי מימושם כבר לא כל כך מגובים עליידי המערכת, והתחושה הייתה, שמה צריך לחשוב מחדש על הרעיון כולו. משהו התערער. לא הייתי נאיבי, ולא נעלמו מעיניי הבעיות העמוקות, שחלקן היו כרוכות בגידול הכמותי בחינוך הממ"ד בגלל קליטת עלייה, וחלקן בגלל סיבות רבות אחרות, תהליך שהוביל לקבלת מורים שלא התאימו למערכת, אך במקום להיערך ולתקן את הבית מבפנים ולא לאפשר לכפות עליו שינויים מבחוץ — נהגו קברניטי החינוך הממ"ד אחרת. באופן אישי, מצב זה הניע אותי לצורת התנהגות שהבעתי אותה כמה פעמים בעבר בניסוח: 'חייל תופס פיקוד'. הבה וננסה לתקן כחיילים, מפני שהגנרלים לא תמיד מקרינים את מה שצריך.

אדגיש, במיוחד הכאיבו לי הפילוגים ההולכים ומתרחבים בחינוך שלנו, המצב הוא שכל פלג פועל בעצם, גם אם לא ביועצין ולא במתכוון, לערער שלמותה של המערכת כולה.

ישראל: אכן, דברים כדרכונות. מהמערכת הכללית של החינוך הממ"ד נעבור למה שאתה חי ונושם יום יום הכשרת המורים בחינוך הממ"ד. אני עומד מולך כמראיין שאיננו זור, בלשון המעטה (לא נגלה את כל פרטי החברות בינינו), וכנזה אני יודע היטב שאתה מונחה עליידי מודל עמוק להכשרת מורים. נראה לי שחשוב שגם הקוראים ישמעו זאת ממך.

מוטקה: אכן, איני מכחיש שמסתובב אצלי מודל כזה, אך אני מעדיף לדבר על מודל להכשרת מורים באופן כללי.

ישראל: האם מותר לקטוע אותך ולשאול עוד לפני כן, מדוע אינך רואה צורך במודל מתודי ייחודי לחינוך הממ"ד?

מוטקה: אני סבור שיש בידי משנה סדורה מה צריך לעשות כדי שנקבל מורה טובה. הפרמטרים להכשרת מורה טובה אינם צריכים להיות שונים ממורה דתי למורה שאיננו דתי.

ישראל: נשמע מעניין. הבה ונמשיך.

מוטקה: המשנה שלי מבוססת על המרכיבים הבאים: האחד — תפיסת המורה כמנהיג וזה כולל את מיומנויות ההוראה השונות; השני — טיפוח יכולתו כלומד ומעבד תכנים לצורך ההעברה לתלמיד-לומד; והאחרון — טיפוח האישיות. האחרון איננו רק בגדר 'אחרון חביב', זהו הבסיס שעליו עומדים שני המרכיבים הראשונים ותהליך ההכשרה כולו.

ישראל: איני יכול שלא להיזכר בדוגמאות שהבאת אודות אנשים שעיצבו כך את העמדה שהכול טמון באישיות. קודם זה היה באמצעות זיכרונות, עכשיו באמצעות עקרונות. אבל אולי תנסה לתת לי איזו דוגמה שתנהיר את הדברים.

מוטקה: המקרה שנחרט בזיכרוני, ותלמידותיי מכירות אותו מן הסתם היטב, הוא סיפור שמכונה בפי 'סיפורו של מרגלית מכפר זכריה'. הסיפור חוגג כבר את יום הולדתו העשרים ושש לפחות ועדיין טרי בקרבי, ועדיין מביא תועלת להמחשה. ירושלים המושלגת הייתה מנותקת מן השפלה, וכל זאת ביום של עבודה מעשית. בית הספר שבו התאמנו התלמידות

שכן בכניסה לירושלים. ברור שביום כזה לא התקיימו אימונים. שבוע אחר כך ניגשת אלי מורה מאמנת שהתגוררה בשכונת לבית הספר ומספרת לי שביקרה באותו יום שלג בבית הספר, והנה, בפותחה את דלת הכיתה רואת עיניה את גיבורת סיפורנו מרגלית. לשאלה איך הגעת? השיבה מרגלית כי יצאה ברכבת, שקרטעה מבית שמש עד לירושלים — לתחנת הרכבת. מי שמכיר את הגיאוגרפיה של ירושלים מודע כמובן למרחק בין תחנת הרכבת לבין הכניסה לעיר. את המרתון הזה עשתה מרגלית בצעירה! לשאלה מדוע הגעת ביום שהוכרז במפורש על 'סגירת העיר' בשלג, השיבה בחיך מבויש: 'קבעתי עם ילד מכיתה א'!'

ישראל: אני מקווה שמרגלית תסלח לנו על חשיפה פומבית של הסיפור. אני סקרן לדעת איך מגיבות תלמידותינו לסיפור והאם הן מבינות את הקשר למודל החינוכי שאתה משרטט.

מוטקה: לא אומר בבטחה שכולן מבינות את הצדדים שמעבר לפיקנטריה, אבל טלפונים שאני מקבל מתלמידות (במיוחד ב"מים נוראים" כשאנשים מדברים מלבם) מעידים פעם אחר פעם שהסיפור חדר גם במשמעות העמוקה שלו.

ישראל: האם המודל שלך כולל גם תוכנית מעשית? הן ההכשרה בשדה היא תהליך מתמשך — 'מה עושים מתי?'

מוטקה: המודל שמתגבש באפרתה הוא כזה. בשנה הראשונה עובדים בעיקר על מיומנויות הוראה, כמעט בהתעלם מן התכנים. בשנה השנייה עוסקים בעיבוד תכנים להוראת מהויות של תכנים, חילוף מסרים מתכנים וכו', ובשנה השלישית, רצפים — כל מה שמעבר לשיעור הבודד, תוכניות לימודים וכו'.

ישראל: כפי שהסברת בצורה כה משכנעת — אותי על כל פנים — האדם עומד מאחורי כל השיטות. אני מודה שאהבתי את הסיפור האחרון. בוא נסיים בעוד כמה סיפורים עם מוסר השכל.

מוטקה: יש בלי סוף; כמובן, אציג שניים שזיקתם למסר החינוכי של השקפת עולמי ברורים מאוד. את הראשון אכנה 'לא תעמוד על דם רעך'.

לפני כשני עשורים קיבלנו טלפון מאחת הבוגרות שלנו שלימדה באחד המושבים בפרוודור ירושלים. היא סיפרה לשלמה גולדשמידט ז"ל שהמנהלת שלה מתנכלת לה ומוצאת פגמים מקצועיים בעבודתה. אנחנו הכרנו אותה כתלמידה רצינית, ולכן טענתה נשמעה טענה. גולדשמידט שהיה לעתים נחרץ ופסקני מאוד נכנס לחדרי והכריז: "מרדכי, יש כאן מקרה של 'לא תעמוד על דם רעך', נפסיק את העבודה וניסע למושב". הודענו למנהלת שאנו מגיעים, ואם יש איזשהו פגם בעבודתה אנו מבקשים להיות נוכחים בשיעור ולצפות בעבודתה בשדה. נכנסנו לשיעור, והביקור שהפך לביקור מקצועי לכל דבר לימד את המנהלת, שאפילו אם יש לה חיכוך על רקע זה או אחר עם מורה ממורותיה, מכללת אפרתה עומדת מאחורי בוגרותיה בכל הקשור להיבט המקצועי.

ישראל: ביקשתי סיפורים עליך ואתה מספק לי סיפורים על גולדשמידט, אבל כשאני קולט את השיטה אני מביין שבעצם אתה מספר על עצמך ועל מה שחשוב לך.

מוטקה: אם תרשה לי להמשיך, נודע לי גולדשמידט נהג כן במקרים דומים, שכידוע קורים פה ושם. אני מבקש להצהיר שלמדתי ממנו שלא עוזבים תלמיד, ובמיוחד שחינוך מכללתי לא נגמר בשעה שמעניקים את התעודה. זה לא אומר כמובן גיבוי בכל תנאי ובכל מצב, אך האחריות לתוצר' נמשכת תמיד.

ישראל: אני סקרן לשמוע את הסיפור השני. ומעניין גם איזה שם תיתן לו.

מוטקה: נקרא לו פשוט 'הסיפור על מושב זרועה'. במסגרת עבודתי ביקשתי לעשות עם הבנות פעולה קהילתית והמושב הנדון נראה מתאים בהחלט. הבנות (שנה א') נסעו יום אחד בשבוע למושב, ביקרו בבתי, פעלו מה שפעלו, לנו במקום, ולמחרת בבוקר חזרו, פשוט ויפה. לימים, אני מקבל 'העתק' של מכתב אישי שנשלח לבנות, ורשומות בו כמכתבות שורה של בנות, המכיל דברי שבח והלל על פעילותם במקום. החתום היה שמואל אוירבך המחמ"ד של מחוז הדרום.

שים לב, מפקח שכותב מכתב אישי לתלמידות שנה א'!! כל זה היה בעקבות סיור שהוא יזם במקום כששמע על המפעל. דוגמה כזו ליחס אישי השובר את המסגרות והכללים הותירה בי רושם בלתי נשכח!

ישראל: אני רואה שאתה בשלך, ביקשתי סיפורים עליך וקיבלתי סיפורים על אנשי מופת אחרים, אך אני נותר בטענותי, זה בעצם סיפור עליך! ואת הסיפורים האישיים יותר נשאר להודמנויות הבאות שעוד תבואנה בע"ה!

ישראל: מוטקה, מילת הסיום היא שלך.

מוטקה: בוא נסגור מעגל. רמזת בתחילת דבריך על הקשר העמוק ביני לאפרתה, אפרתה כביתי, אני מבקש להזכיר שתי דמויות שגרמו לי להרגיש כאן כביתי. ראש המכללה ד"ר צבי גסטוירט וגב' פנינה מרגליות.

מעבר לצד הרשמי של תפקידיהם, ומעבר לחשיבותם למוסד וערכיותם ויושרם, האנושיות שבהם הפכה את אפרתה לבית, בית שתמיד יישאר ביתי.